

Тодор Димов / Todor Dimov

СЪСТОЯНИЕ И ТРАНСФОРМАЦИЯ НА РУСКАТА ЕМИГРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1944 ГОДИНА

State and Transformation of Russian Emigration in Bulgaria After 1944

Abstract: The article examines the state and transformation of Russian emigration in Bulgaria after 1944. A gradual process of stopping Russian emigration and attempts at assimilation began by closing down organizations and schools of Russian immigrants, turning them into Soviet citizens and resettling them in the USSR. At the same time, other Russian immigrants were under constant surveillance by the State Security Service.

Keywords: Russian emigration, deletion, assimilation, courtship, surveillance.

Събитията от 9 септември 1944 г. водят до коренна промяна на политическата обстановка в България. Тази промяна оказва влияние и върху състоянието на руската емиграция в България, при която започва постепенен процес на заличаване и асимилация.

По време на Втората световна война и особено след победоносния ход на Червената армия значителна част от руската общност в България приема с радост успехите на русите и в действителност много малка част от тях стоят на страната на Вермахта. Това обаче не пречи техният статут и състояние да бъдат коренно променени след 9-ти септември 1944 г.

Още преди датата 9-ти септември и настъпването на Червената армия в България новото правителство на Константин Муравиев, за да покаже съпричастност към настъпилите геополитически промени и за да „излезе“ от войната по „достоеен“ начин, приема Първо постановление, с което са разтурени всички организации с „фашистка и националсоциалистическа идеология“¹. Към тях обаче влизат и голяма част от руските културни и просветни организации². По мнението на наследниците на белогвардейците в България именно разтурването на руските емигрантски организации води реално до фактическо и целенасочено унищожаване на руския етнос³. Именно липсата на такива интегриращи и консолидиращи фактори като организациите и собствени места, където да се събира оредяващата емигрантска общност, засилва процеса по обезличаване на руската емиграция у нас.

На 8 септември, осъзнавайки и предусещайки новата политическа конюнктура, една част от руските емигранти създават Руски комитет към Оте-

чествения фронт (ОФ), който в специално обръщение призовава русите в България за „достойно посрещане на Червената армия и участие с оръжие в ръка в борбата за окончателния разгром на хитлеристка Германия“⁴. По искане на специалните части на Червената армия „СМЕРШ“, в началото на октомври Раденко Видински⁵ изготвя два вида списъци: 1. На живеещите в страната руски емигранти, съдържащ данни за пристигането им в България, причините, поради които са напуснали Родината си, политическата им дейност и отношението им към евентуално завръщане в СССР; 2. На онези емигранти, сътрудничили открито на хитлеристка Германия по време на Втората световна война⁶. Изпратена е радиograma до областните инспектори в страната, в която се нарежда „незабавно да се регистрират“ всички белогвардейци, живущи в областите“⁷. Изготвят се и различни списъци на сътрудничилите на Германия по време на Втората световна война. Инспекторите трябва незабавно да проверяват всички белогвардейци, които са служили като доброволци в окупационния корпус в Сърбия и на Източния фронт, като се упоменат имената им, колко от тях са се върнали и понастоящем живеят в областите⁸.

Със заповед от 6 ноември 1944 г. помощник-министърът на войната нарежда да бъдат издирени незабавно и изпратени София всички руски бежанци от Съветска Русия, всички руски военнопленници, доведени от германската войска в България, както и цивилни руснаци, отвлечени от отстъпващите германски войски, независимо дали са снабдени с руски или с германски паспорти⁹.

След 9 септември руската емиграция се разделя идейно, но най-вече от страх. Част от белоемигрантите, свързани с Германия и нейните учреждения в страната, се изтеглят заедно с немските войски. Други, повлияни от политическия ентузиазъм, се записват доброволци в армията и участват във войната на България срещу хитлеристка Германия през 1944–1945 г.¹⁰

С писмо от 4 септември 1945 г. Съюзната контролна комисия в България (СКК) осведомява българското правителство за необходимостта да бъдат интернирани всички руски емигранти, които доброволно служат по време на войната в германски военни и жандармерийски части¹¹. Още преди започване на преговорите в Москва по подписването на Съглашение за примирие, в България пристигат споменатите вече специални части на Съветската армия „СМЕРШ“ и започват истински „лов на вещици“ сред руската емиграция¹². С пристигането си в България политическите офицери от СКК активно издирват лицата, сътрудничили на Германия. Областните дирекции изготвят и предават специални списъци на СКК¹³.

Договорените след примирието рамки придават законен характер на репресивните мерки срещу белоемигрантите. Според чл. 6 България се задължава да сътрудничи на Съюзната контролна комисия чрез българските органи на Дирекцията на народната милиция. Някои личности и семейства са репатрирани в Съветския съюз, а други (около 800) се озовават в ТВО (трудова възпитателни общежития) на територията на България. Според извършените издир-

вателни мероприятия броят на интернираните и въдворени в лагери възлиза на 424 души. Впоследствие обаче по собствена инициатива и без знанието на СКК българските власти освобождават значителна част от интернираните и техният брой намалява до 320 човека. Въпреки това, за да не убегне нито един руски емигрант от строгата отчетност, българските власти изготвят подробен нов списък на тези, които са били освободени, както и на тези, които се настаняват и живеят някъде¹⁴. В изпълнение на указанията на СКК през септември 1945 г. българските власти започват т.нар. „очистване на приморските райони“ от неблагонадеждни елементи. Към тях се причисляват и руските емигранти, най-вече тези, служещи в немската флота. Пристъпва се към тяхното изселване във вътрешността на страната¹⁵. Започва издирването и интернирането на руски емигранти, които участват в различни части на германските въоръжени сили (РОК, дружината „Хипо“, изпълняваща функциите на военна жандармерия, както и в SS части), които се завръщат в България и приемат българско поданство¹⁶. По данни, съхранявани в Комисията по досиетата от 15 януари 1947 г., лицата, които са изпратени и се намират в трудово възпитателно общежитие (ТВО) като участници в помощ на германската армия против СССР, са общо 401 човека, от които 322 са в РОК, 18 – в SS-отряди, 8 – в услуга на Гестапо, а 53 са вербовчици на доброволци. Белогвардейците се въдворяват в лагери основно с формулировката, че това са „лица, политически опасни за реда и сигурността в страната“. Те са съсредоточени основно в гр. Свети Врач (дн. Сандански), а през април 1945 г. са изтеглени в лагерите край град Дупница и язовир Росица¹⁷. В България също така пристигат и съветски граждани, екстернирани от Югославия – 777 души¹⁸.

Цветана Кьосева отбелязва много важен факт, който значително променя статута на руските емигранти в България и ги превръща в привилегирована общност. Това е решението на Президиума на Върховния съвет на СССР от 14 юни 1946 г., с който на руските емигранти се разрешава да приемат съветско поданство. Тези руснаци обаче, които продължават да живеят със старите Нансенови паспорти, стават обект на контрол и репресии от страна на органите на Държавна сигурност¹⁹. След ратификацията на мирния договор от страна на България през септември 1947 г. и след ликвидирането на Нансеновата служба всички нансенисти са пререгистрирани към Отдела за контрол върху чужденците, с което пребиваването им в страната да се основава на режима на чужденците²⁰. Дейността на нансенистите и руснаците, приели съветско поданство, вече се контролира от сектор „Белогвардейци“ към ДС²¹.

Така с напредването на съветските войски настъпват значителни промени в правния статут на руските емигранти, насочени най-вече към тяхното обезличаване като чуждестранна група в страната. Въз основа на споразумение със съветските представители в новата среда не се насърчава приемането на българското гражданство. От друга страна, в стремежа си да се възстанови нарушеното от войната демографско равновесие, Съветският съюз дава възможност на руските емигранти да приемат съветско гражданство и след подходящо филтриране оставя някои от тях на територията, в която живеят²².

От доклад до началника на отделение „Б“ на ДС се вижда, че след 9 септември от съществуващите организации на руската емиграция в София остават само: 1) Дружество на руските инвалиди; 2) Дружество на ветераните от Освободителната война от 1877–1878 г. Докладът не отчита никакъв организиран нелегален живот. На агентите на милицията прави впечатление, че възрастните белогвардейци открито показват своята ненавист към съветската власт, а на Червената армия гледат като на потисническа. Въпреки че не взема активно участие в политическия живот, старото поколение белогвардейци, според докладите, е ориентирано към Англия и САЩ, подкрепя опозицията и е против Отечествения фронт. По данни на Дирекцията на милицията много от белогвардейците търсят контакти с чуждите разузнавателни мисии у нас (Англия и САЩ)²³.

След установяване на т.нар. „народна власт“ на 9 септември 1944 г. и със заповед № 185 на министъра на външните работи Съюзът на руските инвалиди е обявен за фашистка организация и е разтурен. Част от членовете му са интернирани, а председателят Лефнер е обявен за „отрицателен тип“ и е въдворен в Трудово-възпитателен лагер²⁴. Назначени са съветници от Министерството на социалната политика, които да се грижат за делата на инвалидите, а по инвалидните домове по места е избрана администрация, контролираща живота и дейността на инвалидите²⁵. Съюзът на руските инвалиди се суспендира от Министерството на социалната политика. Повечето от инвалидите приемат съветско поданство и много от тях чакат с нетърпение да заминат за СССР. Въпреки това съюзът продължава да бъде под особено наблюдение от Държавна сигурност²⁶.

От доклад на МВР за белогвардейското малцинство в България се вижда, че в малцинството липсва организиран живот. На Червената армия продължава да се гледа като на потисническа, а особено непримирими към ОФ и Работническата партия са по-възрастните. Те гледат на политиката на ОФ с недоверие и търсят съчувствие от Англия и САЩ²⁷.

Справките относно белогвардейското малцинство сочат, че съществува и група, която не приема съветско поданство и не живее организиран живот. Те стоят основно на англофилски позиции и са обект на особен интерес от страна на българското разузнаване поради съмнения, че работят за чужди разузнавания (английско и американско). Такива са Надежда Еверт, Борис Угаров, Александра Пилц, княз Лобанов²⁸. От направените наблюдения върху обектите се прави изводът, че има малък брой лица, които стават членове на БРП (к), но има и хора, които членуват в други партии от ОФ, като според агентите това е само за прикритие²⁹. Има и случаи, в които съветско поданство се получава „за заслуги“, когато дадено лице е агент на службата по линия на белоемигранти, и като такъв, за „вярна служба“ се предлага да му се даде съветско поданство³⁰. В документите на ДС е отбелязан психологическият натиск, оказван на руските емигранти у нас. В резултат на „прочистването“ на техните редици след 9 септември 1944 г. у белоемигрантите се насажда убеждението, че те няма да

бъдат приети добре от нито една държава. И това според доклада на агента от V Б отдел на ДС е и основната причина решението за получаване на съветско гражданство да бъде приемано с огромно желание и радост³¹. Все още обаче съществува и малцинство от около 10–15%, които продължават да стоят на англофилски позиции³².

Всъщност след 1946 г. съществува легална организация сред руското малцинство – Комитет на съветските граждани, създаден тържествено на 13 декември 1946 г. с активното съдействие и по инициатива на съветските дипломати. По-късно, през 1949 г. организацията се преименува на Съюз на съветските граждани, в която членуват почти всички емигранти, приели съветско поданство, които минават за чужденци. Към Съюза на съветските граждани е учреден и Клуб на съветските граждани, който започва да развива дейност, присъща на социалистическата система – създаване на пионерска и младежка секция в Съюза, художествена самодейност, организиране на летни лагери във Варна и Пловдив. Клубът стопанисва и създадения още през 1925 г. интернат на руските ученици, който е преименуван вече на Интернат за съветските деца, като значителна помощ за устройването на децата оказва и съветското посолство. Така подобно на 20-те години и сега около клуба се групират почти всички руски емигранти, примирили се с новата власт и приели съветско поданство³³. По искане на съветските представители реално новата организация се занимава с делата на руските емигранти. Съветската дипломатическа мисия предава за управление от Съюза блокираните финансови средства на разформированите руски емигрантски организации³⁴ – акт, който впоследствие ще бъде подложен на сериозна дискусия в българското общество.

Съюзът води активна агитация сред руските емигранти и се издържа от руската легация. Поради факта, че той е под покровителството на съветската легация, всякакви публични прояви са забранени. Организацията като част от следвоенното устройство има положително отношение към новата власт. В София организацията наброява 2000 човека. Начело е Ал. Гирски, а зам.-председатели са Юрий Рапапорт и Ал. Янишевски³⁵. През 1954 г. съгласно със Закона за лицата и семейството организацията е преименувана в Дружество на съветските граждани³⁶. Основна цел на новата организация вече е превъзпитаване на членовете ѝ в социалистически морал. Извършва се агитационна пропаганда, изнасят се беседи и сказки за живота в СССР³⁷. Започва превръщането на руския емигрант в нов съветски човек. Така постепенно с няколко мероприятия Дружеството се превръща в мощна политическа и финансова институция. Влиянието му още повече се засилва, когато през 1949 г. на тогавашния Съюз на съветските граждани са предадени всички медицински заведения на Руския Червен кръст (старата организация)³⁸. Предоставени са за управление и част от придобитите след 1944 г. имуществата на победените държави. Към организацията са придадени и редица малки предприятия на бивши руски емигранти³⁹. През 1952 г. именно с конфискуваните средства на руските емигранти започва строежът на луксозна пететажна сграда, която е открита тържествено през

1956 г. и е наречена Дом на съветските граждани. Това здание става събирателно място за всички руски емигранти. В него действат политически, културно-просветителски, младежки, женски и административен сектор. Зданието разполага с концертна зала, библиотека, лекарски кабинет, спортна зала⁴⁰. По своята функция този Дом на съветските граждани наподобява много създадените през 20-те години в различни градове на България Руски домове, около които гравитират всички руски емигрантски организации, с тази разлика, че руските емигранти вече са новите съветски граждани. Приемайки новата ситуация, бившите руски емигранти и настоящи съветски граждани са принудени тържествено да отбелязват всички празнични дати на СССР, да участват в концертни прояви и представления с гости от СССР.

Според председателя на Съюза на белогвардейците в България Леонид Хоткевич създаването на Съюза на съветските граждани има и своето практическо значение. Обединяването на цялата емигрантска маса и приемането на съветско поданство (за Хоткевич това става принудително) цели най-вече да се „наблюдават“ емигрантите“, т.е. новите съветски граждани (бившите белогвардейци), чрез изучаване историята на ВКП (б) и политикономия и чрез членуването в новосъздадения Съюз „непокорните“ ще са под постоянно наблюдение. Важна подробност е, че при настъпването на национализацията много богати руски емигранти са принудени да „дарят“ своите фабрики на Съюза⁴¹.

Осъществява се целенасочен контрол върху съветските граждани. При прилагане на контрола се създават на практика две категории съветски граждани – тези, дошли от СССР или приели съветско гражданство от българско такова, и хората, които преди това са били с Нансенови паспорти⁴². Интерес за службите е дейността на бившите членове на Руския общовойсковий съюз (РОВС), които винаги са били най-непримиримите противници на болшевишкия режим и, според ДС, са удобен контингент за чуждите разузнавания⁴³. По подобен начин се процедира и с друга организация на руските емигранти – Руския общотрудов съюз, която също е обявена за фашистка⁴⁴. Под особено наблюдение е дори и Домът за военноинвалиди в с. Шипка, за живущите в който сътрудниците и информаторите на ДС установяват, че получават колетти от свои близки в чужбина, което се смята от службите за „вражески намерения“⁴⁵.

През 1954 г. в Клуба на съветските граждани се провежда събрание, на което посланик Ю. Приходов представя решение на правителството на СССР за завръщане на новите съветски граждани в родината и участието им в разораването на целините⁴⁶. През май 1955 г. заминават първите 30 човека. От общо 7000 съветски граждани 3200 се записват за заминаване. Решението на съветското правителство да допусне съветските граждани белоемигранти в Съветския съюз предизвиква разнопосочни мнения сред общността. Така например Андрей Мешчерски отправя своята критика към съветския строй, отчитащ голямата духовна пропаст между съветските хора и руските емигранти. Мешчерски с основание смята, че това мероприятие води до заличаване и

ликвидиране на руската емиграция⁴⁷. Така до 1958 г. за СССР заминават над 5000 души⁴⁸.

Въпреки че принципно това решение е прието добре от емиграцията, има сериозни опасения, че някои емигранти могат да бъдат въдворени в лагери, а други смятат, че едва ли ще бъдат изпратени по родните си места, а по-скоро в поселения в неплодородни и неподходящи места⁴⁹. На такова мнение е споменатият вече от нас Леонид Хоткевич, който е представител на второто поколение руски емигранти. За него заминаването на част от емигрантите за СССР и отнемането на Дома, мястото, където се събират руснаците, е крахът на руската емиграция в България. В СССР заминалите не успяват да се приспособят, отдават се на пиянство или полудяват и изчезват някъде. Все пак някои, възползвайки се от факта, че имат роднина българин, успяват да се върнат обратно⁵⁰.

И друг акт спомага за заличаването и асимилирането на емиграцията. През 1948 г. е приет Указ за чуждестранните учебни заведения в България, съгласно с който се закриват всички все още съществуващи небългарски учебни заведения, като се дава възможност само на дипломатически посолства и мисии да откриват учебни заведения за децата на гражданите на своите страни. По думите на Татяна Пчелинцева в новия тип училище се събират почти всички деца на третото поколение на руската емиграция. В самото училище се учи по съветската учебна програма; нещо повече – самите ученици са принудени да носят съветска ученическа униформа, а преподавателите са командирани от СССР⁵¹.

По-данни на МВР към 1959 г. в България са останали само около 7500 „белоемигранти“, от които малка част са съветски граждани, а повечето са носители на Нансенови паспорти или са с българско поданство. За да реши окончателно емигрантския въпрос, който въпреки множеството мероприятия продължава да съществува, съветското посолство успява да прекрати дейността на Дружеството на съветските граждани, а зданието на Клуба е предадено на Комитета на българо-съветската дружба, оглавяван от Цола Драгойчева⁵². Според съвременни анализатори на българо-съветските отношения целта е да се демонстрира монополизацията на българо-съветските отношения от страна на комунистическата партия⁵³.

През 1963 г. към този комитет е обособена и специална секция, която се грижи за нуждите и интересите на съветските граждани в България⁵⁴. В същата година, въпреки че зданието Дом на съветските граждани е регистрирано по българските закони и като българско юридическо лице, Посолството на СССР в България го „дарява“ със специално изготвен акт на Комитета за българо-съветска дружба. Мотивът на това действие е, че това здание е построено със средства на руски емигранти и, макар и не законово според Посолство, то фактически е съветска собственост⁵⁵. Практически с това се слага край на руската емиграция като общност.

По отношение на политическата активност през 60-те години в Дирекцията на милицията е засвидетелствано активизиране на Националния трудов съюз (НТС)⁵⁶, чието седалище е в Западна Европа. НТС насочва своята активна пропагандна и саботажна дейност в страните от Източна Европа⁵⁷. За Съюза съществуват данни, че по различни пътища в България се прехвърля антикомунистическа литература. Живеещият в София белоимигрант Лаптев се свързва с бившия ръководител на НТС в България Виктор Байдалаков⁵⁸.

По данни на Административния отдел на Дирекцията на народната милиция към 31 юли 1954 г. в страната има 7051 съветски граждани, без лицата под 16-годишна възраст. Срещу 83-ма от тях се водят разработки, а 23-ма са вербувани за секретни сътрудници⁵⁹. Към края на 1954 г. започват нови изпитания за русите белоимигранти, въпреки че повече от половината вече са се регистрирали като съветски граждани. ДС засилва работата си във връзка с новото репатриране на представители на руското малцинство за работа в целинните земи в СССР⁶⁰.

Доказателство за огромното значение, което се отдава на т.нар. белогвардейско малцинство, е, че по сведения на отделение „Б“ на ДС, по линия на това малцинство са ангажирани за сътрудници над 50 човека, като много от тях са с белогвардейско потекло⁶¹.

Отчетено е, че след разформироването на белоимигрантските съюзи в България, няма данни за образуването на нелегални организации. Има отделни прояви на задгранични центрове, като особено активни са тези на споменатия вече от нас Национален трудов съюз⁶².

По данни на Главна дирекция на статистиката към 30 септември 1952 г. 6996 души имат съветско гражданство. Голяма част от тях служат в учреждения и предприятия, а една малка част са общи работници. Към 1952 г. има 42 души в затворите и 12 в ТВО⁶³.

Въпреки строгото наблюдение, на което са подложени от ДС живеещите в България белоимигранти, те продължават да поддържат активни връзки с капиталистическия свят, където имат познати и роднини. Според данни на агент на ДС, наблюдаващ състоянието на белоимигрантите, последните се събират в Руската църква. Съществува и една част от белоимигрантите, приели съветско гражданство, които категорично отказват да сътрудничат на ДС и да бъдат вербувани, позовавайки се именно на съветското си гражданство⁶⁴.

Установено е, че към 1962 г. на територията на столицата живеят 1140 белоимигранти, като 575 от тях са съветски граждани, а 565 са с българско гражданство. Продължават да се подават данни за лицата, които представляват оперативен интерес, и резултатите от проведено техническо мероприятие по следене на кореспонденцията⁶⁵.

По сводки на ДС през 70-те години НТС продължава своята подривна дейност в България, като периодично по пощата на български граждани от Италия се изпращат антисъветски материали – списание „Грани“, вестник и списание „Посев“. През страната преминават емисари на НТС, които контак-

туват с представители на руската емиграция и със съветски граждани, почиващи у нас⁶⁶.

За да се установи какви са настроенята сред малкото останали живи представители на руската емиграция, агенти на ДС посещават общежитието за стари хора, като установяват, че много от тях тъгуват по родината си, след като са прекарали целия си живот в емиграция. На въпроса защо не заминат за СССР отговарят, че напредналата им възраст не го позволява, а и какво да правят там, след като си нямат никого и там ги „мразят“⁶⁷.

В най-ново време, към 2011 г. в България живеят 11 991 руски имигранти, като е трудно да се определи каква част от тях са наследници на руски емигранти. Много от семействата са от смесени бракове, а в България след промените следват и други имиграционни процеси. Изследователите наричат тези процеси семейна и икономическа имиграция, свързана със социално-икономическите процеси в Русия и България⁶⁸.

В резултат на настъпилите вътрешнополитически проблеми в България след 9-ти септември 1944 г. коренно се променя статута и положението на руските емигранти. На техния организиран живот е сложен край още преди 9-ти септември – всички белоемигрантски организации в страната са разтурени и престават да функционират с изключение на Съюза на руските военни инвалиди и на руските ветерани от Освободителната война 1877–1878 г. Въпреки че в голямата си част руските емигранти симпатизират на Съветския съюз във войната с Германия, техният статут в началото на разглеждания период все още остава неуточнен и несъобразен с новите условия. Тези, които притежават Нансенови паспорти, са подложени на особен надзор или са преследвани и интернирани, а приелите съветско поданство членуват в единствената легитимна организация – Съюз на съветските граждани. Промяната в юридическия статут на руските емигранти настъпва с настаняването на съветските части в България, като основно се толерира приемането на съветско поданство, което, от една страна, води до фактическото заличаване на руската емиграция, а, от друга, се прави опит да се коригира демографският баланс чрез увеличаване на броя на съветските граждани и възможното тяхно отпътуване за СССР, което се ѝ случва на един по-късен етап.

Закриват се учебните заведения, които са били духовната опора на емиграцията, и докато през 20-те и 30-те години за тях се грижат емигрантските центрове на Запад, в новите условия грижата за тях се поема от съветската държава посредством съветското посолство; обсебва се руската емиграция от страна на Москва. Ставайки съветски граждани, руските емигранти стават обект под постоянното наблюдение на Държавна сигурност.

Решението на Президиума на СССР за заминаване на част от емигрантите за СССР, за да участват в разораването на целините през 50-те години, води до значително намаляване на руската общност. След дейността на Съюза за завръщане в родината (Совнарод) в началото на 20-те години, когато в СССР се завръщат над 10 000 емигранти, това е вторият успешен опит за заличаване

на руската емиграция и за голямо преселение на руски емигранти в СССР, като сега заминалите са над 5000.

Друг важен фактор, който си струва да отбележим, е, че след 1944 г. в резултат на новата политическа обстановка и новата ориентация, която България е принудена да приеме, започва изявена проруска политика, като русофилството като явление се институционализира. Именно под натиска на СССР съветските граждани се превръщат в изключително привилегирована част от обществото. Това според Цв. Кьосева е и една от причините за привличането на бившите емигранти към политиката на СССР и спомага значително за тяхната дезинтеграция в българското общество⁶⁹.

Факторите, които водят до постепенно намаляване на руската общност, са липсата на консолидиращи центрове – резултат от конфискацията на имуществата на организациите, закриването на руските емигрантски организации, приемането на българско и съветско поданство от част от емигрантите.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 3, оп. 4, а.е 1, л. 2; АМВР, ф 2123 К, оп. 4, а.е. 1, л. 2.

² АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 3, оп. 4, а.е 1, л. 3-4; ЦДА, ф 264 К, оп. 2, а.е. 8424, л. 1-6.

³ Бела волна. Юбилейный сборник. 15 лет. София, 2009, с. 59.

⁴ **Кьосева Цв.** България и руската емиграция 20-те – 50-те години на ХХ век. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 2002, с. 383.

⁵ След 1944 г. Раденко Видински е помощник по политическата част на Пета българска армия и директор на Народната милиция в София.

⁶ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 384.

⁷ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 1, оп. 1, а. е. 924 (СтЗ), л. 3.

⁸ **Капитанска, М.** Бялата емиграция в България: първо спасение, после – присъда. – <https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/03/30/3408002_bialata_emigraciia_v_bulgaria_purvo_spasenie_posle-/#comments-wrapper>

⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 3, оп. 3, а.е. 11, л. 123.

¹⁰ **Желязкова, А.** Огледало за обратно виждане. – <<https://www.marginalia.bg/aktsent/ogledaloto-za-obratno-vizhdane-6-za-ruskite-bezhantsi-v-balgariya-lichno>>

¹¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп.1, а.е. 331, л. 1.

¹² **Желязкова, А.** Цит. съч.

¹³ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 386.

¹⁴ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп.1, а.е. 331, л. 2.

¹⁵ **Димитров, Ив.** По волята на победителите. Съглашението за примирие и лагерите в България. София, 1996, с. 120.

¹⁶ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 381

¹⁷ **Стоянова, П., Е. Илиев.** Политически опасни лица, вдвоявания, трудова мобилизация, изселвания в България след 1944 г. София, 1991, с. 13.

¹⁸ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 2, оп. 1, а. е. 1392, л. 86.

¹⁹ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 381.

- ²⁰ Пак там, с. 425.
- ²¹ Пак там, с. 413.
- ²² **Кьосева, Цв.** Документи о жизни русских эмигрантов в Болгарии 1945–1958 г.г. – Русская газета, № 52, (2004).
- ²³ АКРДОПБГДСРСБНА, ф 2, оп. 1, а.е. 101, л. 1–2.
- ²⁴ Пак там, ф. ИФ 5, оп.4, оп. 802, л. 89.
- ²⁵ Пак там, ф 2, оп. 1, а.е. 1388, л. 3.
- ²⁶ Пак там, л. 6; 7.
- ²⁷ Пак там, ф. 2, оп. 2, оп. 1, л. 1-2.
- ²⁸ Пак там, ф 2, оп. 1, а.е. 1388, л. 1. През 1950 г. княз Лобанов е въдворен в лагера „Белене”. Успява да се добере до Франция през 1953 г., където работи като библиотекар във Френския институт. – Вж. Русский мир Болгарии. София, 2012, с. 120.
- ²⁹ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 422
- ³⁰ АКРДОПБГДСРСБНА, ф 2, оп. 1, а.е. 1388, л. 29.
- ³¹ Пак там, а.е. 1388, л. 6.
- ³² Пак там, л. 7.
- ³³ **Пчелинцева, Т.** Русские врачи в Болгарии. – <<https://magazines.gorky.media/nj/2011/265/russkie-vrachi-v-bolgarii.html>>
- ³⁴ Русский некропол в Софии. Москва, 2011, с. 9.
- ³⁵ Проф. Ал. Янишевски идва в България през 1922 г. и се смята за родоначалник на българската университетска неврология. Той изнася лекции по неврология в продължение на 13 години, написва два учебника по нервни болести и 36 научни труда.
- ³⁶ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 355.
- ³⁷ Пак там. с. 456.
- ³⁸ Пак там. с. 457.
- ³⁹ Пак там, с. 458.
- ⁴⁰ Русское зарубежье в Болгарии: история и современность. София, 2009, с. 199.
- ⁴¹ **Ходкевич. Л.** Они не успели нас разгромить! – <<http://izput.narod.ru/onunr.html>>
- ⁴² АКРДОПБГДСРСБНА, ф 2, оп. 1, а.е. 1395, л. 13–14.
- ⁴³ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 800, л. 20–21.
- ⁴⁴ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 789, л. 13–14.
- ⁴⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 2, оп. 1, а. е. 1384, л. 38–38.
- ⁴⁶ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 461.
- ⁴⁷ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 2, оп. 1, а. е. 1392, л. 166-168.
- ⁴⁸ **Пчелинцева, Т.** Цит съч.
- ⁴⁹ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 2, оп. 1, а. е. 1392, л. 165.
- ⁵⁰ **Ходкевич. Л.** Цит съч.
- ⁵¹ **Пчелинцева, Т.** Цит съч.
- ⁵² Пак там.
- ⁵³ Обществеността е заблуждавана в полза на частни интереси. – <<https://fakti.bg/imoti/6382-obshtestvenostta-e-zablujdavana-v-polza-na-chastni-interesi>>
- ⁵⁴ **Кьосева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 461.
- ⁵⁵ Пак там, 462-463.
- ⁵⁶ Членове на НТС вземат активно участие в Унгарските събития със специално обучени хора.
- ⁵⁷ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 1, оп. 2, а. е. 859 (Бс), л. 6.
- ⁵⁸ Пак там, ф. 2, оп. 1, а. е. 1405, л. 2.

⁵⁹ Пак там, а. е. 1392, л. 169.

⁶⁰ **Желязкова А.** Цит. съч.

⁶¹ АКРДОПБГДРСБНА, ф. 2, оп. 1, а.е. 1387, л. 1–2.

⁶² Пак там, VI-Л-679, т. 1, л. 1.

⁶³ Пак там, ф. 2, оп. 1, а. е. 1392, л. 97–103.

⁶⁴ Пак там, оп. 1, а. е. 1405, л. 1–5.

⁶⁵ Пак там, М, VI-Л-679, т. 10, л. 203.

⁶⁶ Пак там, л. 51–53.

⁶⁷ Пак там, л. 105–107.

⁶⁸ **Рожков, С., Т. Неделчева, Д. Попилиева, Н. Милева.** Интеграция на руската имигрантска общност в българското общество. София, 2015, 17–18.

⁶⁹ **Кьоцева, Цв.** България и руската емиграция..., с. 463.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Белая волна. Юбилейный сборник. 15 лет. София, 2009 [Belayia volna. Yubileynay sbornik. 15 let. Sofia, 2009].

Димитров, Ив. По волята на победителите. Съглашението за примирие и лагерите в България. София, 1996 [**Dimitrov, Iv.** Po volwata na pobeditelite. Saglashenieto za primirie i lagerite v Bgaria. Sofia, 1996].

Кьоцева, Цв. Документи о жизни русских эмигрантов в Болгарии 1945–1958 гг. – Русская газета, № 52, (2004) [**Kyoseva, Tsv.** Dokumentai o zhizni russkih emigrantov v Bolgarii 1945–1958 gg. – Russkaia gazeta, № 52, (2004)].

Кьоцева Цв. Руската емиграция в България 20-те – 50-те години на XX век. София, 2002 [**Kyoseva, Tsv.** Ruskata emigratsia v Bgaria (20-te – 50-te godini na XX vek). Sofia, 2002].

Русское зарубежье в Болгарии: история и современность. София, 2009 [Russkoe zarubezhye v Bolgarii: istoria i sovremennosty. Sofia, 2009].

Русский мир Болгарии. София, 2012 [Ruskiy mir Bolgarii. Sofia, 2012].

Русский некропол в Софии. Москва, 2011 [Ruskiy nekropol v Sofii. Moskva, 2011].

Рожков, С., Т. Неделчева, Д. Попилиева, Н. Милева. Интеграция на руската имигрантска общност в българското общество. София, 2015 [**Rozhkov, S., T. Nedelcheva, D. Popilieva, N. Mileva.** Integratsia na Ruskata imigrantska obshnost v balgarskoto obshtestvo. Sofia, 2015].

Стоянова, П., Е. Илиев. Политически опасни лица, вдворявания, трудова мобилизация, изселвания в България след 1944 г. София, 1991 [**Stoyanova, P., E. Iliev.** Politicheski opasni litsa, vadvoriavania, trudova mobilizatsia, izselvania v Bgaria sled 1944 g. Sofia, 1991].

Цитирани архивни фондове / Quoted archival funds

Архив на Министерството на вътрешните работи (АМВР), ф. 2123 К [Arhiv na Ministerstvoto na vatreshnite raboti (AMVR) f. 2123 K].

Архив на Комисия за разкриване на документи и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (АКРДОПБГДРСБНА), ф. 1; 2; 3; 5 [Arhiv na Komisia

za razkrivane na dokumenti i za obiaviavane na prinadlezhnost na balgarski grazhdani kam Darzhavna sigurnost i razuznavatelnite sluzhbi na Balgarskata narodna armia (AKRDOPBGDSRSBNA), f. 1; 2; 3; 5].

Централен държавен архив (ЦДА), ф. 264 К [Tsentralen darzhaven arhiv (TSDA), f. 264 К].

Интернет източници / Resources on the Internet

Желязкова, А. Огледало за обратно виждане. – <<https://www.marginalia.bg/aktsent/ogledaloto-za-obratno-vizhdane-6-za-ruskite-bezhantsi-v-balgariya-lichno>> [**Zheliakova, A.** Ogledalo za obratno vizhdane – <<https://www.marginalia.bg/aktsent/ogledaloto-za-obratno-vizhdane-6-za-ruskite-bezhantsi-v-balgariya-lichno>>]

Капитанска, М. Бялата емиграция в България: първо спасение, после – присъда. – <https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/03/30/3408002_bialata_emigraciia_v_bulgariia_purvo_spasenie_posle-/#comments-wrapper> [**Kapitanska, M.** Byalata emigratsia v Balgaria: parvo spasenie, posle – prisada – <https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/03/30/3408002_bialata_emigraciia_v_bulgariia_purvo_spasenie_posle-/#comments-wrapper>]

Обществеността е заблуждавана в полза на частни интереси. – <<https://fakti.bg/imoti/6382-obshtestvenostta-e-zablujdavana-v-polza-na-chastni-interesi>> [Obieshtestvenostta e zabluzhdavana v polza na chastni interesi – <<https://fakti.bg/imoti/6382-obshtestvenostta-e-zablujdavana-v-polza-na-chastni-interesi>>]

Пчелинцева, Т. Русские врачи в Болгарии. – <<https://magazines.gorky.media/nj/2011/265/russkie-vrachi-v-bolgarii.html>> [**Pchelintseva, T.** Russkie vrachi v Bolgarii – <<https://magazines.gorky.media/nj/2011/265/russkie-vrachi-v-bolgarii.html>>]

Ходкевич, Л. Они не успели нас разгромить! – <<http://izput.narod.ru/onunr.html>> [**Hodkevich, L.** Oni ne uspeli nas razgromity! – <<http://izput.narod.ru/onunr.html>>]